

„HEGYET HÁGÉK, LÓTÓT LÉPÉK...”

Erdélyi Zsuzsanna halálára

„Hegyet hágék,
Lótót lépék,
Kő káplonicákat láték.
Bellől aranyas,
Küel irgalmas

Szent Világ Úrjézus Krisztus benne lakik vala...”

Olvasom újra és újra a moldvai imádság szövegét. Még mindig tompa a gondolat, nehezen formálódnak a mondatok, s az ember csak magára gondol: kit és mit veszített. Február 13-án, életének megkezdett 95. évében elhunyt Erdélyi Zsuzsanna (1921–2015), az elmúlt fél évszázad magyar tudományos és művelődési életének megkerülhetetlen alakja, aki az elmúlt évtizedekben az archaikus népi imádságok műfaji leírásával, művelődéstörténeti, irodalmi, folklorisztikai elemzésével szerzett szakmai tekintélyt magának és a magyar tudománynak idehaza és határainkon túl is. Olyan ember és tudós, aki alázattal folytatta a nagy elődök, Bálint Sándor és Domokos Pál Péter munkáját: a magyar vallási kultúra feltárását. Archaikus imádságyűteménye, a *Hegyet hágék, lótót lépék* (1976) nélkül ma már nehezen tudnánk elképzelni nemcsak a magyar néprajz, hanem a magyar művelődés történetét is. És ami legalább ennyire fontos: szakma iránti alázatból, emberségből, hűségből, segítőkészségből mindhárman példaképek lehetnek.

Erdélyi Zsuzsanna Lajtha László népzenei kutatócsoportjának munkatársaként került kapcsolatba a népköltéssel. Már a Néprajzi Múzeumban dolgozott, amikor 1968-ban a Somogy megyei Nagyberényben magnetofonra rögzített egy hosszú imádságot, ami őt e csodálatos szövegvilág felfedezésére sarkallta. Irodalmi folyóirataink, elsősorban az Új Írás, de a Vigília is, számos cikket közöltek e szövegekről. Ha nincs a nyelv művészeinek, a költőknek elismerése, nem tudható, mi lett volna a kutató és a szövegemlék sorsa. Juhász Ferenc, Csoóri Sándor, Tandori Dezső és sokan mások lelkesült fogadtatása után azonban már nem lehetett figyelmen kívül hagyni Erdélyi Zsuzsanna munkáját.

Hosszú éveket, évtizedeket töltött terepen, könyvtárakban intenzív kutatómunkával. Munkája révén feltárult a középkori és a barokk vallásos költészet világának és a szelete, amit minálunk a szóbeliség — öregasszonyaink, az „írásudatlanok felelőssége” — őrzött meg. Erdélyi Zsuzsanna felismerte, hogy menteni és rögzíteni kell mindent, amit „öregjeink szétmorzsolódó emlékezete” e gazdag szóbeli költészetből őriz, mert ők a műfaj

utolsó őrzői. E generáció távozásával ez az imádság-műfaj kihal, mert a 20. század második felében gyökeresen megváltoztak az átörökítés társadalmi körülményei, szükségletei és lehetőségei. Bár csak alkalmanként adott elő egyetemeinken (ELTE, Szeged), nagyhatású publikációival, előadásaival követők és tanítványok sorát indította el kutatóútjukon.

Erdélyi Zsuzsanna tanulmányainak sorában az archaikus imádságok feledésre ítélt szövegeit elemzte interkonfesszionális szemlélettel, európai horizontú történeti és összehasonlító kitekintéssel. Kutatásai példát adtak a szomszéd népek számára is. Felfedezéseiről ma már nemcsak egyetemi tankönyvek adnak számot, hanem Török Erzs, Jancsó Adrienne, Lovász Irén, Ferencz Éva előadóestjein és hanglemezein széles közönség számára is hozzáférhetővé váltak. Ők voltak azok, akik rendszeresen közreműködtek Erdélyi Zsuzsanna előadásain.

Az imádságok legfontosabb témái — Jézus értünk vállalt kinszenvedése, s anyjának, Máriának efölött érzett fájdalma — sokakat megérintettek. A számos nyelvi archaizmust őrző szövegek olykor meghökkentően szürrealista látomások. Máskor nyers realizmust tükröznek, vagy éppen szívét szorító, szemet homályosító érzelmeket mutatnak. Költői eszköztárban gazdag szent szövegek, amelyeket pontosan kell elmondani, vállalva még a kihagyó emlékezetből fakadó torzulásokat is, mert csak betű szerinti áthagyományozott szöveggént hatásosak — idézhetjük Erdélyi Zsuzsanna elemzését. Az Istenre hagyatkozás mellett, a teremtmény önhitt magabiztosságával a Gondviselést mágiával befolyásolni akaró ember vágya is bennük van. Meg az együtt érző szereteté, amellyel az imádkozó az esendő emberiségért kereszthalált is vállaló Megváltó, s Fia szenvedéseit Anyaként elviselő „Boldogságos Szűzanya Mária” fájdalmát átélte, szemlélte. Együtt szenvedett velük, s ebben a *compassioban* saját fájdalmait egy kozmikus méretű összefüggésben oldotta fel. A teremtmény itt eggyé válhatott teremtő Istenével. S bízhatott az imaszövegek záradékaiban megfogalmazott ígértben is, hogy mindaz, aki a megszabott feltételeknek eleget tesz, üdvösségre jut:

*Aki eztet elmongya eszte lefektibe
Reggel felkeltibe,
Testye beteg
Lelke készül,*

Boldog menyország ajtaja nyitul áment.

(Diószén, Moldva)

A *Hegyet hágék...* megjelenése elindított egy sok-sok embert felrázó és megmozgató gyűjtőmozgalmat. Erdélyi Zsuzsanna gyűjtési felhívásaira levelek száza érkeztek a Kárpát-medence és a nagyvilág

számos pontjáról nemcsak imádság-szövegekkel, hanem vallomásokkal is, lélekben és imádságban egyesítve a szétszabdalt és szétszóródott magyarságot.

Minden közép-európai népre és nyelvre kiterjedő, s külföldön is elismert egyéni tudományos teljesítményéért számos elismerést kapott: Népművészeti Európa-díjat, a Pitré Marino-nagydíjat, a Bethlen Gábor-díjat. Munkássága a Magyar Örökség része lett. Kossuth-díjjal tüntették ki, és megkapta a Magyar Művészeti Akadémia — amelynek tagja, tagozatvezetője volt — aranyérmét. Több településen díszpolgárrá választották. Legnagyobb elismerést azonban a körülötte szerveződő fiatalabb pályatársak, költőink, előadóművészeink szeretete és egy nemzet megbecsülése jelenti.

Erdélyi Zsuzsannának nagy szerepe volt abban, hogy felolvadt a vallási tematika körül az elmúlt rendszer által fagyasztott léghő, megjelenhetek Bálint Sándor, Domokos Pál Péter vagy Volly István hézagpótló munkái, s hogy Magyarországon az 1970-es évektől kezdve a vallási néprajz a hatóságoktól is megtúrt tudományos diszciplínaként formálódhatott, működhethet.

A *Hegyet hágek, lőtőt lépék* metafora az akadályokon úrrá levő ember képét idézi, aki fáradhatatlanul törekszik célja felé, a nehézségekkel birkózva, azokat legyőzve. Ez a céltudatos, fáradhatatlan munkásság volt jellemző Erdélyi Zsuzsannára is. Sok-sok ezer megtett kilométer, sok önemésztő törődés és fáradság, nekikeseredett versenyfutás az idővel, majd szemrontó és agyszibbasztó minuciózus filológiai munka, hétköznapi és ünnep egybemosása, közben a kötelező munkahelyi penzumok teljesítése, a nagycsalád ellátása — ezek voltak éveken át mindennapjai. A *Hegyet hágek, lőtőt lépék* könyv címével tehát önmagáról és munkájáról is vall Erdélyi Zsuzsanna. Ilyen munkát csak úgy lehet felvállalni, ha az ember felismeri küldetését. A kutatót ugyanis nemcsak a tudományos kíváncsiság vezérli. Erdélyi Zsuzsanna tudta, hogy az általa gyűjtött és elemzett imádságyanyag több mint értékes szöveggyűjtemény: „Szívet erősítő, lelket könnyebbitő, Istenhez emelő szövegek.” Bennük, mögöttük az Istent kereső, az Istenhez igyekvő, a Nála megnyugvást remélő ember jelenik meg.

Hitünk szerint Ő most már elnyerte életének jutalmát. Az irgalmas Isten biztosan beteljesítette rajta az archaikus imádságok záradékának ígéretét: „Aki ezt az imádságot este, reggel elmondja, halála óráján egyenesen a mennyországba megy. — Amen.”

Veszteségünk nagy. És nagy a felelősségünk. Vajon tudjuk-e folytatni a magyar vallási kultúra kutatását hasonló szellemiséggel, elkötelezettséggel úgy, ahogy azt Erdélyi Zsuzsanna a boldoggá avatás előtt álló Bálint Sándortól átvette és végezte, s ami most már örökségünként a mi kezünkbe

adatott? Élete példája folytatóra, hagyatéka feldolgozóra vár.

A gyász első fájdalmában szavunk mégis a köszöneté: megköszönjük a gondviselő Istennek, hogy nekünk adta Őt, hogy tanulhattunk tőle tudósi alázatot, emberi tartást és kitartást a munkában, szolgáló szeretetet, hűséget és elkötelezettséget a hitben, a magyarság, az Ember és Isten szolgálatában

BARNA GÁBOR

KÖNYÖKIG KÖNNYŰBEN

*Piros hajnal hasadván,
Kibe Mária nyugodván
Eleven kenyér szent ostya,
Neked ajánlom lelkemet,
Fekete földnek testemet,
Kilépek ajtóm elejibe,
Föltekintek magas mennyben
Ott látok mályfát,
Mályfának levelit,
Levelének bimbóját,
Bimbója szülte Szent Annát,
Szent Anna asszony szülte Boldogságos Szűz Máriát,
Boldogságos Szűz Mária szülte szerelmes szent fiát,
Krisztus Urunkat,
Krisztus Urunk minket,
amott vagyon egy bástyánfa
Anná vagyon egy új oltár
Ott mondja Szent Pál, Szent Péter az ő új miséjüket,
Arra mén a Boldogságos Szűz.
Ugyan Boldogságos Szűz mit hallgatod a mi új misénket?*

*Honne hallgatnám, mikor harmadnapja elvesztetem szerelme szent fiamat és nem találok,
Tekincs a völgyben,
Ott látod könyökig könnyűben,
Arcig vérben alapszik,
szent szakállást szaggatják,
Szent haját tipázzák,
Mint ártatlan babaént úgy kínozzák,
Föltekintek magas mennyben
Ott látok kápolnát,
Kívül aranyos, belül irgalmas,
Ott mondja Krisztus urunk aranyos miséjít,
Krisztus Urunk maga mondja Péternek,
Péter, vidd el ezt a levelet fekete hegyre,
Hirdesd el
Aki ezt az imádságot este reggel elmondja beviszem atyám országába
Ott üdvözül velem együtt mint a mai béli korozsma gyermeke. Amen.*

(Gyűjtötte Erdélyi Zsuzsanna, 1975, május 3–4. Péliföldszentkereszt, búcsú. Elmondta özv. Bajnóczi Mátyásné Bajnóczi Erzsébet, 1898. Zsámbok, Pest megye.)